

Valori poetice matriciale în poezia de limba română din Serbia – germinație și disoluție

Carmen DĂRĂBUȘ*

Povestea vieții se spune doar în șoaptă/ la urechea
melcului/ și pe muchia mării somnolente/ cu
jumătate de glas, aproape pe neauzite/ în surdina
(Eugenia Bălțeanu, *Povestea poveștii*).

Key-words: *water, germination, dissolution, collective mentality, Literary Anthropology*

Spațiile multietnice au, inerent, o expresie barocă ce presupune un farmec dat de aspectul eclectic al unei culturi. Fără îndoială că și atmosfera generală este resimțită diferit, fie ca limitativă, fie ca stimulativă, tensiunea artistică fiind mai vie tocmai datorită incertitudinilor provocatoare, catalizatoare, dar și frustrante: „Ficțiunile noastre se nasc din motivul conviețuirii cu ceilalți, din simpla idee că trecutul nu ține cont de noi, iar prezentul ne pune mereu la încercare” (Almăjan 2007: 14). Cuvântul cu forța ființării, resimbolizării, codării și decodării raporturilor cu mediul, vegetalul peren sau ciclic al rodului, apa germinativă sau thanatică – simboluri cu bogată valoare de antropologie literară – sunt recurente în *Antologia poeziei românești din Serbia*.

În tradiția iudeo-creștină, triada apă-arbore-nemurire este prezentă în multe texte ale Scripturii. Astfel, Iezechiel (XL, VII) descrie izvorul cel minunat care ieșea de sub pragul templului și care avea pe margine pomi roditori, iar în Apocalipsă (XXII, 1-2) se reia această imagine, într-o viziune cosmologică și soteriologică a ansamblului Apă-Arbore:

Unul din cei șapte îngeri mi-a arătat apoi râul și apa vieții limpede cum e cleștarul și care izvorăște din tronul lui Dumnezeu și al Mielului; și în mijlocul pieții din cetate, de o parte și de alta a râului crește pomul vieții făcând rod de 12 ori pe an în fiecare lună, dându-și rodul și frunzele pomului spre tămăduirea neamurilor (*Biblia*, 1994: 845).

Germinație și diluție, viață și trecere, ea acumulează o simbolică esențială a lunecării dinspre viață spre moarte și invers, dinspre accesibil spre inaccesibil, Styx infernal și rouă paradisiacă.

* Universitatea de Nord, Baia Mare, România.

Apa trecerii

Condiție a facerii, apa este întâlnirea spațiului limitat cu ilimitatul, a părții cu întregul, în care plecarea nu este pierdere, ci întregire:

Stau și aștept/ Să treacă norul/ Să treacă contratimpul și-nserarea/ Să plece iar spre sud izvorul/ Fiind mândru că-l așteaptă marea (Slavco Almăjan, *Dezlegarea izvoarelor*, p. 15).

Lunecare în sensul împlinirii unei meniri, trecând prin sita valurilor dureri, neîmpliniri de care se detașează, plecând totdeauna mai departe:

Au trecut prin fața noastră creaturi stinghere/ Cu adrese descojite de debut/ Lângă râul rezistent la clasică durere/ Mâlul apela la nostalgia din trecut (Slavco Almăjan, *Impuls spre enigma poetică*, p. 24).

Oprirea curgerii, refuzul lunecării cu apele vremii este semnul fatidic al ezitării între lumină și întuneric; numai oglindirea permanentă în sensul curgerii apei este dătător de siguranță:

oamenii își închipuie că orice oprire/ Seamănă cu o răstignire/ Între apele zilei și apele nopții,/ Că zarurile se-aruncă numai în fața porții” (Mihai Avramescu, *Fericire*, p. 31).

De asemenea, absența oglinirii este semnul inconsistenței, al dispersiei ființei și al morții apei (lacul stagnant):

fără nici-un scop, nemaigăsindu-ne chipurile/ în apa lină a lacului, nu ne mai oglindim defel/ și întâziem cu trupurile sfâșiate, prin infinite/spații (Marioara Baba Vojnović, *Rolul calculatoarelor*, p. 49).

Moarte a sentimentelor, întinderea acvatică absoarbe eșecul nu fără speranța renașterii: „Ne prăbușim acum/ când totul s-a terminat și marea ne deține în sânul ei// [...] Poate un val/ ne va arunca din nou/ la mal” (Vasa Barbu, *Deținuții timpului*, p. 61); sau: „Ce spune timpul:/ trece peste noi/ sau valurile-i spală stâncile?” – unde apă și stâncă alcătuiesc o imagine oximoronică a trecerii și rezistenței, în același timp (Vasa Barbu, *Nedumerire*, p. 62). Fapte violente se petrec în dizolvarea tristă a ploii, viața murind odată într-o atmosferă de toamnă simbolistă: „Prin ploaia de toamnă/ departe de turma mea/ lupii sfâșie oi” (Lazăr P. Mălaimare, *Lupii*, p. 189). Sursă a vieții și recipient al morții, ea preia funcțiile mitice ale pământului, amplificându-le prin durata eternă:

Apa curge întruna, apa cade întruna, ea sfârșește totdeauna în moartea-i orizontală. [...] pentru imaginația materializantă, moartea apei este mai visătoare decât moartea pământului: chinul apei este nesfârșit (Bachelard 1995: 11).

Ca într-un efort sisific merit să iau mereu totul de la capăt, malul este sfârșitul iluzoriu, repetitiv, fără finalitate și fără întoarcere:

Tumultos, maiestuos, afectare./valurile se aleargă din urmă,/ venind din depărtări fără echere/ și între pietre, la mal, suflu-și curmă.// Drum fără întoarcere (Radu Flora, *Thalassa*, p. 160).

Avântul artistic frânt este comparat tot cu tumultul apei, lucru firesc într-un spațiu al orizontului mărginit de Dunăre, apropiat de Bega, Sava și Timiș: „Versul moare de la o vârstă veștedă/ se poticnește ca un val abrupt” (Radu Flora, *Occisio poesiae*, p. 162). Termen de comparație pentru energia haotică a vieții, metaforă a capcanelor existențiale, ea este martor și actant nemilos al evenimentelor mărunte sau majore care ne restructurează permanent parcursul:

Ziua începe ca un șuvoi de apă neatinsă,/ ne prinde ca pe niște șoareci în valurile ei,/ ne zvârle pretutindeni, ca pe niște biluțe/colorate și ne adună din nou spre seară/ în cercurile însemnate cu var” (Marioara Baba Vojnović, *La școala poezilor*, p. 50).

Și în ciuda tuturor zbuciumelor, „să fii râu de iubire trezit dimineața/ și curgând dintr-o stea (Marioara Baba Vojnović, *Cum ai putea deveni veșnic*, p. 51). „Profesor al tainelor”, eul liric trăiește pericolul dizolvării imaginației, mai precis, al Imaginației, absorbind empatic și neputințele altora: „Nimic, Elisabeta, fără dăruire./ Luiza, Amalia pe ce ape/ se duce fondul nostru de imaginație?” (Vasile Barbu, *Profesorul altora*, p. 71) Astfel, cuvântul în apropiere acvatică capătă virtuți de exorcizare, ca în ritualurile aniconice din zorii oricărei religii.

Asemenea ființei, apa trăiește nostalgia întoarcerii la origini, a timpului inițial de dinainte de traversarea unor spații a căror experiență mai mult sau mai puțin fericită o preia: „Se aude ceasul de atingere și dor/ Apa-nghițită gândind la izvor” (Slavco Almăjan, *Tropisme*, p. 26). Cu elanuri și ecouri din poezia romantică, dorința de apropiere a îndrăgostiților depășește obstacolul acvatic, simbol nu doar al distanței fizice, ci și al înstrăinării: „Peste-adâncuri largi marine,/ peste visuri, peste ape,/ să m-apropii iar de tine./ tu să fii de mine-aproape” (Ioan Bălan, *La mal*, p. 78). Dorința depășirii de sine capătă forța apelor râului care nu se supun malurilor: „Râul meu visează/ răzbunarea malurilor...” (Corneliu Bălică, *De la stea la stea*, p. 84), a ploii care invadează sinele întru dulcea uitare: „să fie numai apă/ ameițită de ploi pribege/ sub umbre piezișe” (Eugenia Bălțeanu, *Să fie numai*, p. 90). Curgerea apelor funcționează ca frontiere emoționale, potențând dramele interioare, traducându-le, preluându-le:

Între Timiș și Dunăre, hățișuri de ceață./ Mama mi s-a părut mai mică, cu trupul rătăcit/ între hotarele hainelor sure./ Acuza dureri, mai mult în gând și-aproape deloc/ în măruntaie.// [...] Între Timiș și Dunăre, hățișuri de ceață” (Ioan Flora, *Vrabie de câmp*, p. 146).

Drame familiale capătă rezonanțe cosmice, peisajul interior și cel exterior intră în rezonanță.

Într-un topos dezolant, în care iarba crește fără lumină, gândul nu germinează idei sau emoții, izvorul este amar – așadar însăși sursa vieții este compromisă, orice elan, chiar și cel al privirii, devine neputincios: „Doi ochi căprui apar/ în timp/ lângă izvorul amar/ și pică” (Aurel Mioc, *Câmp fluid*, p. 220). Cu efect purificator și revelator, ploile pot potența ultimele izbucniri de energie ale vârstei creatoare ori, dimpotrivă, le pot estompa, ștergând, oricum, sudoarea grea:

Sub cerul frunții voastre/ aștept ploaia blândă/ să-mi spele mâinile negre./ Poate vă voi arăta ultima floare a anilor mei,/ sau numai crengile goale (Florica Ștefan, *Umbra egală*, p. 250).

Apa vârstelor devine vâltoarea vârstelor, care decantează, privind în urmă cu mânie sau cu senină nostalgie.

Apa germinativă

Rod, alcătuire, fericită întâlnire a ingredientelor în sugestii domestice, apa este germinație și liant în orice facere:

Vorbirea pelerinului de dincolo de secundă coboară/ Se arată mirarea și focul/ Începe jocul emfatic/ Apar apa și făina (Slavco Almăjan, *Dinții între două texte*, p. 18).

Apa și pământul sunt condiții ale germinației continue; într-un fel sau altul, există o obsesie a germinației la poezii acestei *Antologii*, geografia concretă a întinderilor panonice născând o geografie interioară exprimată artistic, pentru că maternitatea apelor este parte universală a simbologiei:

Apa umflă semințele și dă naștere izvoarelor. Apa este o materie care poate fi văzută pretutindeni, născând și crescând. Izvorul este o naștere irezistibilă, o naștere *continuă* (Bachelard 1995: 20).

Astfel, este posibil visul unei vieți acvatice, ocrotitoare pentru ființă: „Odată oamenii vor hotărî/ să trăiască în ape:/ oceane, mări, lacuri, râuri/ și totuși oamenii vor rămâne” (Olimpiu Baloș, *Poveste*, p. 58). Germinație și conservare, apa este adesea percepută ca element pozitiv, vast fundal al desfășurării energiilor tuturor regnurilor, element inițial ce condiționează viața sacră și parte fundamentală a ritualurilor de menire în momentul ivirii pe lume: „Să-L naști Măicuță Mărie/ prunc al apei vii./ început de toate/ și izvor de început” (Vasile Barbu, *Nașterea*, p. 69). Apa este spațiu de primitiv refugiu, asemănător somnului, alternativă la înfruntarea problemelor vieții:

Călătorim prin somnul păsărilor/ Pustiite de ploii și vânturi vitrege.// [...] Mult mai simplu decât/ a ne ascunde sub ape (Eugenia Bălțeanu, *Imnul păsărilor*, p. 92).

Sub acoperișul ei simbolic, o întreagă lume dezlănțuită nu poate afecta clipele de liniște, de retragere în sine.

Naștere și moarte într-o relație de intercondiționare se zbat într-o imagine paradoxal unitară: „Toate se vor prăbuși,/ se vor face una cu pământul – devastate,/ sleite,/ decapitate precum roua spicelor de grâu” (Nicu Ciobanu, *Într-o dimineață la țară*, p. 119). Condiția rodului e sacrificiul apei care i se dăruie, murind în căldura dimineții. Spre deosebire de ploaie, mare, râu – care au atât funcție germinativă, cât și dizolvantă – roua se asimilează, într-un fel sau altul, germinației, orizonturilor senine ale existenței:

Trăiesc în cămin străin ca un leu în cușcă,/ iubesc plimbându-mă printre zidurile care mușcă./ Sunt copoi bătrân, tânjesc/ după o lipie frântă în două/ la dejunuri verzi, udate cu rouă (Simion Drăguța, *Gutuiul din inimă*, p. 141).

Într-un elogiu al ochilor, roua potențează fericirea unui chip luminos, într-o dimineată fericită: „Ochii tăi sunt stropi de rouă/ Ce lucesc de dimineată/ Oglindindu-ți bunătatea/ Cu surâsu-ți de pe față” (Aurel Trifu, *Ochii tăi*, p. 258). Imagini jucăușe fac uitată, uneori, tonalitatea gravă a codului poetic acvatic.

Mariana Dan demitizează într-o reușită cheie postmodernă mitul lui Icar:

și unde căzu căzând/ țâșni apă/ „bea omule/chiar dacă/nu prea ți-e sete”/ un trecător o ploscă-ntinse/ altui trecător/ și plosca lui sclipi/ în noapte ca un satâr/ pătat de gânduri rele [...] „Drept spun și fac dreptate/ când le spusei frumos/ ca să coboare/ ei singuri vrură să zboare” (*Umbra*, p. 132).

Apa cristalină devine apă blestemată, consecință a nesupunerii luciferice a artistului care visează înaltul, nu pașii mărunți și prudenți ai urcușului și ai coborârii banale. Tot o viziune postmodernă asupra miticului Ulise etalează Pavel Gătăianțu, în care degradarea mitului nu este una care goleşte de sens, ci una care umanizează cu tandră ironie, timpul mitic devenind unul istoric, în care ființa îmbătrânește firesc:

Oh! Odiseu Odiseu.../ care-ți sunt călăuzitorii?/ Marea ta e o perie uzată,/ o simplă recuzită/ dintr-un teatru de provincie,/ privirile tale nu mai sunt/ scânteietoare ca-n trecut,/ palmele-ți sunt țesală/ sacadată (*Moștele lui Odiseu*, p. 166).

Izvorul, sursă a vieții, este speranța nutrită cu visele care facilitează accesul la spațiile celeste, artistul având alte orizonturi de raportare decât cele obișnuite: „Până la izvor mai trebuie o speranță/ Până la lumină mai trebuie un vis” (Ion Miloș, *Eterna reîntoarcere*, p. 212). Ioan Flora face apel la resursele magiei populare prin care apa poate să redea viață celor trecuți în neființă; nu altceva face Paraschiva udând rădăcinile brazilor din curte, care-i simbolizează pe fiii ei dispăruți:

De cinci săptămâni Paraschiva lui Lazăr din Deal/ scoate la fiecare oră din zi și din noapte apă de cleștar/ din fântână, deșertând-o la rădăcina inexistentă/ a brazilor din curte (*Cimitirul din curte*, p. 153).

Lipsa apei este lipsa amintirii, așadar bariera dintre viață și moarte, tristă stagnare, timp ce refuză să mai germineze, întristat de ieșirea din timpul purității copilăriei:

Cu apa din fântână/ femeile din sat/ mi-au spălat cărările/ copilăriei. Ieri, însă, au zăvorât/ fântâna și amintirile/de odinioară stau zăvorâte/la izvor (Ionela Mengher, *Fântâna*, p. 195).

Izvorul nu-și mai deschide apele, viața nu-și mai materializează potențialitățile. Vidul apelor este zadarnic explorat, nefiind decât o reflexie a căutărilor telurice, a unei patrii pierdute – reale sau spirituale:

M-am pregătit de luptă/ Înfierbântat/ Cu cartușele goale/ Cu armă ruginită/ Să fac o țară mare/ pentru peștii flămânzi/ Căutând mâncare/ În apele goale (Aurel Mioc, *Câmp fluid*, p. 224).

Într-o astfel de înfruntare, forțele sunt inegale, iar retragerea temporară – o formă de înțelepciune.

Element de decor într-un pastel vag animat de vânt, apa e întinderea înghețată de departe, celălalt capăt al anotimpurilor:

bate vântul./ Cutreieră-ntreg pământul./ Din munți, de la miazăzi străbate/
Ducând solia primăverii calde/ Spre mările-nghetate (Aurel Păsulă, *Vântul primăverii*, p. 228).

Și tot imagine de pastel romantizat creează Aurel Trifu, cu aceleași trimiteri la depărtări ca semne ale aspirației spre altceva ori ca fior dat de apropierea morții:

Ostenită, luna cade dup-o geană de pământ/ Retrăgând a sale raze spălăcite-n
apa mării/ Și zvântate prin pustiuri de vreun sec și rece vânt/ Care cleanțănă a moarte,
ca ecoul depărtării (*Ostenită, luna cade*, p. 256).

Depășind stadiul de simplu decor apare la Mărioara Ț. Sfera, rezonând afectiv, provocând nostalgiile copleșitoare ale unor emoții intense:

Îți amintești:/ am cules scoici cu sclipiri de ceață/ și-am ascultat ploile
cosmice/ sub streșina paradisului dispărut... (*I still love you whatever may happen*, p. 237)

sau: „E întotdeauna zi când tu ești lângă mine./ eu mă văd atunci prin preajma
apelor” (*Speranță*, p. 240). În general, în reprezentările artistice, prezența apelor întinse cheamă amintirea, amplifică melancolia, ne obligă să ne privim în oglinda ei în toate dimensiunile temporale:

De aceea, de pe acest chei și-n leatul două mii./ nițel buimacă de bătrânețe,
nițel de bucurie neînțeleasă./ voi repeta numele tău/ și iarăși ca odinioară fulgii de
zăpadă/ se vor topi pe pupilele mele, pe obrajii mei/ pe care-i sărutaseși cândva, până
nu am devenit/ bătrână cu albe aduceri aminte (Florica Ștefan, *Bătrânețe*, p. 252).

Superb de împăcată cu sine imagine – consecință a raportării oneste la evenimentele vieții.

Izvor, curgere, stagnare, rouă, ploaie – apa condiționează ori însoțește viața, mai rar – moartea, oricum mari emoții provocate de evenimente fundamentale ale vieții, mai rar având o funcție strict decorativă (în pasteluri):

Apa, grupând imaginile, dizolvând substanțele, ajută imaginația în munca ei de dezobiectivare, în munca ei de asimilare. Ea aduce totodată cu sine un tip de sintaxă, o legătură continuă între imagini, o dulce mișcare a imaginilor care desprinde reverie legată de obiecte (Bachelard 1995: 18).

Contactul cu materia irațională este facilitat de unduiri proteiforme, scoțând la suprafață dorințe atavice, lumini și umbre ale trecutului, nașterea și moartea, nostalgia după alte spații ale spiritului, materializează și dematerializează cu un firesc de neegalat, mediind teluricul cu celestul prin izvor, ca sursă a vieții și prin mari întinderi, oglinzi line sau tulburi ale cerului, simboluri ale articulării senine ori tumultoase la provocările mari și mici care ne compun:

Limbajul, mitul, arta și religia sunt părți ale acestui univers. Ele sunt firele diferite care țes rețeaua simbolică, țesătura încâlcită a experienței umane (Cassirer 1994: 43).

O întreagă mitologie a locului iese la iveală prin virtuțile unui limbaj poetic diversificat – de la pastel la ecouri romantice, expresioniste, simboliste, moderniste și postmoderniste, compunând o imagine corală fără mari disonanțe, în care fiecare își are locul – o simbolică istorie literară concentrată într-o perioadă relativ scurtă de timp.

Bibliografie

- Antologia poeziei românești din Serbia*, coord. Ion Deaconescu și Ion Neagu, Cuvânt înainte de Ion Deaconescu, Craiova, Editura Europa // Pancevo, Editura Libertatea, 2003.
- Almăjan 2007: Slavco Almăjan, *Rigoarea și fascinația extremelor*, Pancevo, Editura Libertatea.
- Bachelard 1995: Gaston Bachelard, *Apa și visele. Eseu despre imaginația materiei*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Univers.
- Biblia* 1994, *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura I.B.M.B.O.R., București.
- Burgos 1988: Jean Burgos, *Pentru o poetică a imaginarului*, traducere de Gabriela Duda și Micaela Gulea, prefață de Gabriela Duda, București, Editura Univers.
- Cassirer 1994: Ernst Cassirer, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, traducere de Constantin Coșman, București, Editura Humanitas.

Matrix Values in the Romanian Poetry from Serbia. The Immaterial Material of the Water

Beside the word and the vegetal symbols, the water is a recurrent element in the poetry of Romanian language from Serbia, translating the reports of the Literary Anthropology with the space where the poets are living – representatives of a collective mentality – they are structured, in fact, on the coordinated double articulated, in two matrix of the word “home”; one articulated in the real space and the other, in the imaginary of the roots more or less distant. Germination and dissolution, life, crossing, death – the water accumulate an essential codification of the inaccessible transgressions to accessible space, accompanying great emotions in connection with the fundamental elements of life, mediating the celest with the earth, the material with the dream.